

Stildefinisjon: Normal: Skrift: 11 pkt, Blokkjustert

«Den «lille Internasjonale» i Stockholm

Ernst Paul, 1961

(Dette er en norsk oversettelse av Ernst Pauls fortelling om tiden som flyktning i Stockholm under den andre verdenskrig. Originaltittel er Die «kleine internationale» in Stockholm, og pamfletten ble utgitt på Verlag Neue Gesellschaft GMBH, Bieldefeld Pressehaus i 1961.)

Emigrasjon

Da Hitlertidens mørke senket seg over Tyskland, så jeg hvordan talløse demokrater fant det nødvendig å gå i landflyktighet. Den største delen av de som flyktet fra terror og tilintetgjørelse tilhørte den sosialistiske arbeiderbevegelsen. Og mange av dem var også forfulgt som jøder.

I første omgang reiste man til naboland, Saar-området, Sveits, Danmark, i enkelte tilfeller også Belgia, Holland, Frankrike og Østerrike, hvor man – som mange trodde – kunne ha et midlertidig opphold. Et foretrukket emigrasjonsland var Tsjekkoslovakia. Dette landet hadde 1550 kilometer grense, og mange overganger både i Riesen- og Erzgebirgefjellene så vel som i Böhmerwald, og med den solide posisjon de sudet-tyske sosialdemokratene hadde i det tysk-språklige grenseområdet, ville det være et naturlig sted å være i eksil på. Også Norge og Sverige åpnet sine dører for politiske flyktninger. Mer forutseende søkte allerede i begynnelsen av Hitler-regimet opphold i USA og i andre oversjøiske land. Storbritannias strenge innvandringsbestemmelser utelukket i praksis et eksil der.

Borgerkrigen i februar 1934 tvang mange østerrikske sosialister i landflyktighet. For dem var Tsjekkoslovakia det viktigste tilfluktsland. Etter innlemmelsen av Østerrike i Das Reich lå imidlertid Tsjekkoslovakia i sterkere grad i Hitlers skuddlinje. München-avtalen, som trådte i kraft i oktober 1938,

ødelte den demokratiske sosialismens siste bastion i Sentral-Europa, og ble en tragisk slutt på motstanden fra de tyske sosialdemokrater som befant seg i landet. Mer enn seks tusen sudet-tyske sosialdemokrater betalte sin frihetstrang og sin troskap for demokratiet med pinefulle opphold i Gestapofengsler og konsentrasjonsleirer, slik det også hadde skjedd med deres meningsfeller i Tyskland og Østerrike. Etter 1938/39 var det ikke like enkelt å krysse Tsjekkoslovakias grense – mot Polen – det skjedde unntaksvis og illegalt, klarte det nedlagte partiet å hjelpe mer enn 3000 truede tilhengere og funksjonærer til det frie utland. Dette var en organisert emigrasjon, for hver som skulle reddes, måtte pass, innreisetilattelse og visum sørges for. Den største gruppen kom til England, til dels med den hensikt å reise videre til Canada eller Latin-Amerika, rundt 600 til de skandinaviske land, derav mer enn halvparten i Sverige. Naturligvis var også flyktninger fra Tyskland og Østerrike tvunget til å finne et nytt eksil-land. Om livet i landflyktigheten hersker fortsatt noen misforståelser. Vi satt ikke rundt kjøttgrytene i de frie land. Enhver landflyktighet er full av problemer. Verre enn materiell nød og en midlertidig internering virket bevisstheten om nederlaget, tap av hjemmet og påtvunget uvirksomhet deprimerende. Men det fantes hjelp. Den var best organisert i de skandinaviske land. Den nordiske arbeiderbevegelse og andre demokratiske krefters solidaritet og hjelpevilje var forbilledlig. Ingen måtte sulte eller leve i ensomhet, og i 1940 var det til og med mulig å løse boligproblemet. Understøttelsen i Sverige, som ble administrert av fagforeningene og sosialdemokratenes flyktningekomite, tilsvarte arbeidsledighetsbidraget. Det rakk til en beskeden eksistens. I Sverige måtte

Formatert: Overskrift 1

oppholdstillatelsen fornyes hver sjette måned, og en forutsetning var at utlendingene avsto fra enhver form for politisk propaganda i vertslandet.

som Hitler-motstandere og utnyttet alle muligheter til å holde kontakt med venner i hjemlandene. Både gi og få informasjon. I enkelttilfeller førte denne illegale aktivitet i Sverige til politietterforskning og rettssaker, mild arrest og ubetydelige straffer, Den tyske ambassadør i Stockholm troppet omtrent daglig opp i det svenske utenriksdepartementet og protesterte – for øvrig uten virkning – mot den «emigrant-inspirerte» holdningen i svensk presse,

Emigrantene var en mangehodet, men samtidig også en samlet enhet. Alle hadde den samme fiende, som måtte fjernes før de kunne reise hjem. Sverige var som et tårn man kunne betrakte alle sider av krigen fra. Emigrantenes behov for å diskutere situasjonen ble stadig sterkere. I lokalene til det svenske arbeideropplysningsforbundet foregikk ofte heftige debatter. Selv om Hitlermakten hadde lagt under seg halve Europa, tvilte ikke de politiske emigrantene i Stockholm på at de til slutt ville lide et militært nederlag. Det var noe annet som bekymret emigrantene. Hva ville skje etter krigen? Ville de seirende unngå å skape tilstander som atter ville stille verden overfor en mengde uløste problemer?

og Nederland, ved siden av okkupasjonen av

Danmark og Norge utløste stemningsskiftet. Så fulgte bombeangrepene på England, de harde slagene mot London, Sheffield og Coventry. Fornuftens stemmer stilnet eller ble tause. I England oppsto vansittartismen. Lord Vansittart forfektet den oppfatning at det tyske folk i alminnelighet og i sitt vesen var å betrakte som nazister. I vide kretser mistet man troen på «Det andre Tyskland». Man betvilte at de demokratiske krefter i Tyskland, etter en seier over Hitler-regimet ville være sterke nok til å bygge en ny stat, fri for militarisme og nazisme, og preget av demokratiske grunnverdier. På denne bakgrunn hadde SPD-lederne Hans Vogel og Erich Ollenhauer, som hadde gjennomført farefulle reiser til England, samt deres venner, vansker med å bli hørt. Ondsinnede krefter splittet de tyske emigrantene, og Eduard Beneš (tidligere tsjekkosllovakisk president og leder for eksilregjeringen i London) klarte å splitte den sterke sudet-tyske gruppen som var ledet av Wenzel Jaksch og Richard Reitzner.

Bekymringene ble forsterket da Beneš i januar 1941 for første gang offentliggjorde sine lenge forberedte planer om å fordribe sudet-tyskerne. Dette ga også polakkene ideer om fordrivelse av etniske tyskere, og ga Sovjetunionen muligheten til å bemektige seg dette skrekkelige prosjektet. Alt dette visste vi i Sverige, Vi vurderte hvordan vi kunne møte den truende faren.

initiativ Noen av de sentrale funksjonærene i det norske arbeiderpartiet utarbeidet et «Diskusjonsgrunnlag for våre fredsmål», som ble godkjent av partiledelsen den 2. juni 1942, Dette ansporet de øvrige emigrantene fra

Formatert: Overskrift 1

Formatert: Normal

andre land til å tenke gjennom sine egne idéer, og om mulig komme med en felles uttalelse.

·
·

arbeidsutvalget til vår første store sammenkomst. Her passer det å gjengi noen setninger fra manuskriptet til min innledende tale:

«Det er en kjensgjerning at det for tiden ikke finnes noen fungerende sosialistisk internasjonal, Jeg vil ikke gå inn på hvorfor det er slik, eller om det nødvendigvis må være slik. Vi innser at: en sosialistisk internasjonal kan i dag bare være en forsamling av representanter for partier i eksil. Men på tross av dette er det en mangel at det ikke en gang finnes en slik sammenslutning – på en eller annen måte vil de partier som nå er i eksil spille en rolle i fremtidens politiske liv.

Den internasjonale aktiviteten i sosialistiske partier i nøytrale land som Sverige og Sveits, er for tiden hemmet. Vi forstår disse partiers situasjon, men vi vet også at de ved et senere tidspunkt på ny vil være aktive internasjonalt. I Stockholm finnes det en krets av internasjonale sosialister. Det er mennesker som i seg selv har bevart hjemlandets arbeiderbevegelse. De kjenner seg forpliktet til å medvirke i utformingen av Europas fremtid. Med stor takknemlighet merker vi at mange av våre svenske vanner, som har et viktig ord å kaste i vektskålen, føler den samme forpliktelse.

I dette nøytrale land har vi, upåvirket av stemningen i de krigførende land, mulighet til å tenke igjennom våre problemer. Her er vi også nærmere kontinentet enn vi ville ha vært i et av de vestlige krigførende land. Vi har dessuten

tid til et rolig og gjennomtenkt arbeid. Ved utførelsen av dette arbeid vil vi ikke legge emigrant-synspunkter til grunn, men snarere gå ut fra internasjonale sosialistiske vurderinger. Vi representerer intet parti, men arbeider under vårt personlige ansvar. Men vi tilhører sosialistiske partier, og har tyngden av mer eller mindre viktige tillitsvalgte posisjoner».

I den første større sammenkomsten ble det besluttet at forhandlingsspråkene – emigrantene fra kontinentet hadde i mellomtiden lært et skandinavisk språk – skulle være svensk, norsk eller tysk. Jeg ble betrodd formannsvervet, Willy Brandt ble sekretær og fast referent for vår gruppe.

Den «indre krets»

Det viste seg snart å være nødvendig med mer enn bare diskusjoner, som vi møttes til annenhver uke. Den 1. mai 1943 skulle det arrangert en storstilt manifestasjon av de internasjonale sosialister i Stockholm. Ved denne anledning ville vi legge fram våre idéer om fredsmålene. På et møte i november 1942 ble det besluttet å danne en komité som skulle utarbeide forslag. Denne komitéen var "den indre krets", som til å begynne med møttes hver uke. Fra komitéen kunne vi forvente et konsept som alle kunne akseptere. Det er interessant i ettertid å se tilbake på sammensetningen av denne komitéen:

tsjekkosllovakiske sosialdemokratene (død).

lokaler og møtesaler i den svenske landsorganisasjonens hus, og hos arbeideravholdsorganisasjonen Verdandi. For de store forsamlingene, som skulle vedta uttalelser og erklæringer, måtte av plasshensyn antall deltakere fra hver emigrantgruppe begrenses til 10-15. Dessverre er det her ikke plass til å nevne alle ivrige medlemmer av den store kretsen ved navn. Men det må nevnes at den daværende formann for den svenske landsorganisasjonen August Lindberg, den nåværende handelsminister Gunnar Lange og den nåværende sosialminister Torsten Nilsson deltok som referenter og gjester. Den daværende sekretær for sosialdemokratene i Stockholm, og nå en sentral lokalpolitiker i Stockholm, Torsten Sundström, var en av våre mest aktive støtter.

I en plenumforsamling den 7. juni 1943, da arbeidet hadde tatt en gledelig vending og vår sirkel hadde blitt en virkelig internasjonal gruppe, stilte Paul og Brandt sine posisjoner henholdsvis formann og sekretær til disposisjon. Begge ble enstemmig gjenvalgt. Enstemmig gjenvalgt ble også Richard Sterner som viseformann.

våre små løpende utgifter, for det meste brevporto, av sine egne lommer. Den 7. juni

1943 ble det besluttet at de representerte grupper skulle gi et årsbidrag på minst 10 svenske kroner. Dette beskjedne beløp skulle forvaltes av Karniol. Flyktningkomitéen og Stockholms Arbetarekommun, sosialdemokratenes store lokal-lag, erklærte seg ved den internasjonale 1. maifeiringen villig til å dekke et eventuelt underskudd. Vi var stolte over at vi aldri trengte å gjøre bruk av dette generøse tilbud. Senere fikk vi små tilskudd av fagforeninger. Alt arbeid ble gjort på frivillig og ulønnet grunnlag.

fredsmål.

var vi i mars 1943 kommet så langt at vi kunne legge fram et forslag om våre fredsmål, for det meste forberedt av Willy Brandt, for den store kretsen. Etter rådføring i de enkelte grupper ble det tatt opp i april-møtet.

–Dokumentet har et omfang på 500 linjer. Det er derfor ikke mulig å gjengi det i sin helhet her. Noen fyldigere utdrag skulle imidlertid vise den ånd som hersket blant de internasjonale sosialistene i Stockholm. I innledningen til Stockholm-forslaget ble meningsfeller i andre land invitert til en meningsutveksling om de demokratiske sosialisters fredsmål. Under overskriften «Freden må vinnes» heter det som følger:

interesser etterstreber de demokratiske sosialistene en rettferdig og varig fred. De forente nasjoners seier over Hitler-Tyskland og deres allierte er forutsetningen for en rettferdig og varig fred. Krigen kan vinnes militært og tapes politisk. Den virkelige seier oppnås først når de samfunnsmessige og internasjonale

forhold som den nazistiske og fascistiske faren oppsto i blir overvunnet. Det vil avhenge av de politiske og sosiale omveltninger som vil følge etter nazismens nederlag, om krigen vil ende opp i sin logiske konsekvens.

fremskritt i de enkelte land må skape garantier for at krigskatastrofen ikke gjentar deg. For å oppnå en stabil fred, må man foreta de politiske og økonomiske grep som er nødvendige. Sikre demokratiet, og overlate alle viktige beslutninger til folket.

dukker det opp halvfascistiske autoritære og andre reaksjonære tendenser, De kan bli en alvorlig fare for fredens og demokratiets sak. Det er de demokratiske sosialisters plikt å bekjempe de antidemokratiske krefter i sine egne land av all kraft.»

Som "Våre mål" ble nevnt:

«Folkesuverenitet, personlig frihet og rettssikkerhet, økonomisk og sosial rettferdighet I de enkelte land, omfattende kontroll over næringslivet for å forhindre kriser, skape orden og effektivitet, og oppnå størst mulig økonomisk og sosial likestilling.»

fordømmelse av angrepspolitikk og økonomisk imperialisme folkene imellom. Internasjonal planlegging under demokratisk kontroll, for alle nasjoner en rasjonell utveksling av varer og tjenester så vel som utnyttelse av råstoffer, sikring av kreditter og tekniske nyvinninger, og utjevning av den økonomiske og sosiale standard mellom folkene, Vi kjemper nasjonalt og internasjonalt for et sosialistisk demokrati».

«De demokratiske sosialister må motvirke at demokratenes fredsmål forstyrres av hatfølelser – som er en naturlig følge av nazistenes barbariske handlinger.

holdbart grunnlag for fred. Etterkrigspolitikken må ikke beherskes av hevntanker, men bæres av vilje til felles gjenoppbygging. Den nasjonale enhet, som fikk et nytt oppsving og spilte en stor rolle i kampen mot nazismen er ikke nok når den nye freden skal skapes. Problemene krigen avdekket og som må løses ved en fredsslutning kan ikke bindes til landegrenser, de må løses i en internasjonal målestokk.»

understreket:

«Alle nasjoners selvbestemmelsesrett og alle folks rett til å styre sitt eget liv, er blant De forente nasjoners erklærte mål for freden.

seg til å gi alle folk den nasjonale frihet tilbake, om den ble fratatt dem med makt. Vi understreker disse forutsetninger, og betrakter det som en plikt for de demokratiske sosialister å holde fast ved dem, i tilfelle de i krigens videre løp skulle bli omstridt.»

«Ved trekking av nye statsgrenser i Mellom-, Øst og Sør-Europa, kan ikke nasjonalitetsprinsippet alene være bestemmende. Samme hvordan man trekker grenser, vil det finnes nasjonale minoriteter. Føderative ordninger er den eneste fornuftige løsning for dette problemet. Minoriteter må kunne ivareta sine økonomiske, sosiale og kulturelle interesser, og må innrømmes lokalt selvstyre. Borgere som tilhører minoriteter, må

ha sine rettigheter sikret i statenes forfatninger. Disse rettigheter må garanteres internasjonalt. Gjennom effektive internasjonale organer må det garanteres at også mindre grupper og enkeltindivider kan nyte både sine nasjonale og de øvrige rettigheter. Slike garantier forutsetter at de aktuelle grupper er fullstendig lojale mot den stat de tilhører.

fordrivelse eller omflytting av befolkningsgrupper må rettes opp, og det må forhindres at ny urett skapes.

også omfatte større frihet til å reise fra ett land til et annet, slik det var i mellomkrigstiden, Dette er i høy grad en sosial fordring, som vil gi folkets brede lag muligheter til å reise fritt.»

«Rettferdigheten krever at de ansvarlige for krigen og de grenseløse forbrytelser mot de undertrykte folkene må trekkes til regnskap og straffes. Til dette formål må overstatlige domstoler opprettes.

«Så lenge internasjonal nedrustning ikke er oppnådd, må rustning og militærmakt i alle land underlegges en internasjonal kontroll. Rustningsindustrien må nasjonaliseres.»

«

det, må det finnes overnasjonale organer for å løse særlige oppgaver av økonomisk og annen art.»

«Det økonomiske samarbeid som vokste fram blant de allierte og andre i løpet av krigen, og som omfattet forsyning av mat og råstoffer til utarmede land, må videreføres. Det må opprettes en internasjonal kreditt- og garantiordning med det formål å hjelpe land med store gjenoppbyggingsproblemer, og som må reorganisere sitt pengevesen.»

«Erfaringene etter forrige verdenskrig viser at krigserstatninger ikke er et brukbart grunnlag for økonomisk gjenoppbygging. Den fryktelige ødeleggelse og forarming krigen forårsaket, kan bare overvinnes ved felles anstrengelse fra alle land. Ved siden av de bidrag til gjenoppbygging som påfaller, må det ikke ilegges belastninger som varer over flere år. En langvarig dårlig levestandard i de beseirede land kan også få innvirkning på andre land, og gi reaksjonære krefter vind i seilene».

«Den sosialistiske arbeiderbevegelse krever, i samsvar med andre fremskrittvennlige krefter, en avgjørende endring i politikken overfor koloniale og halvkoloniale land. De demokratiske sosialister føler solidaritet med de nasjonaldemokratiske bevegelser i koloniene, og bekjemper alle tendenser til rasemessige fordommer og diskriminering av fargede folk. Den fremtidige politikk må ha som mål å

Formatert: Normal

hjelpe kolonifolkene til så raskt som mulig å oppnå de betingelser som kan muliggjøre en overgang til selvstyre. Alle områder, som foreløpig ikke er i stand til selvstyre, må stilles under en effektiv internasjonal kontroll, med den hensikt å ivareta befolkningens interesser på lang sikt».

manifestasjon den 1.mai 1943 i Medborgarhuset i Stockholm ble fredsmålene offentliggjort. Valter Aman, formann for sosialdemokratene i Stockholm var møteleder. Første taler var formannen for de polske sosialister, medlem av eksilregjeringen i London, Jan Kwapinski. Willy Brandt kommenterte vårt program:

forlange av oss at våre hjerter og hjerner skal være nøytrale i forhold til en kamp som vil avgjøre om vi og de kommende generasjoner skal leve som frie mennesker. Vi står ikke bare i en ødeleggende krig, men også i en omveltningssperiode som intet land er uberørt av. Vi sosialister har den fordel at vi ikke må lete etter nye prinsipper – men vi må lære av våre erfaringer.»

Willy Brandt talte Martin Tranmæl, Fritz Tarnow, Bruno Kreisky, Jiri Jakerle, Wilhelm Böhm, Edgar Hahnewald, Sigurdur Thorarinson og Ernst Paul. Hilsener fra det internasjonale fagforeningsforbund, den belgiske sosialist Arthur Wauters, som like i forveien hadde talt til oss i Stockholm, fra de franske sosialister så vel som det danske sosialdemokratiske parti la stor vekt på vår

kunngjøring. (I et referat nedtegnet av Fritz Tarnow, er alle taler og hilsener bevart.)

verden, Vi fikk mange støtteerklæringer, blant annet fra Hans Vogel og Erich Ollenhauer ~~aus~~ fra London. Så vidt vi vet, var det ingen som avviste fredsmålene.

8. juli 1943 skrev fra London: «Ved denne anledning vil jeg berette at de demokratiske sosialisters Stockholm-program har fått mere oppmerksomhet enn publisitet her. I en krets av europeiske sosialister hørte jeg nylig svært anerkjennende ord. Man taler allerede om «Den lille internasjonale» i Stockholm».

krav i den illegale pressen i de okkuperte land, blant annet i publikasjoner fra franske sosialister og i den norske Fri Fagbevegelse. Fabian Society i England var positive, og dertil det engelske tidsskrift Tribune. Flere svenske aviser og fagforeningsblad offentliggjorde betraktninger rundt fredsmålene.

Krigen hadde satt en stopper for virksomheten i Den sosialistiske internasjonale, Det siste styremøtet fant sted i Brüssel i februar 1940. På grunn av del-okkupasjonen av Frankrike og besettelsen av Holland, Belgia, Danmark og Norge ble snart også de sosialistiske partiene i disse land eliminert som lovlige institusjoner. Bortsett fra det britiske Labour Party, som var underlagt krigsrestriksjoner, var det bare de sosialdemokratiske partier i Sverige og Sveits som var uavhengige og funksjonsdyktige. Under disse omstendigheter var et virkelig internasjonalt arbeid blitt umulig. Også det internasjonale fagforeningsforbund var skrumpet inn til en torso. Men fortsatt kunne

sekretariatet, som befant seg i England, opprettholdes i løpet av hele krigen. Også noen internasjonale yrkessekretariater forble arbeidsdyktige. Under det siste møtet i Den sosialistiske arbeiderinternasjonalen (SAI) hadde sekretæren Fritz Adler fratrådt, en etterfølger kunne ikke lenger skaffes. SAI var nå bare representert ved formannen Camille Huysmans, valgt ved det siste styremøtet, og han måtte flykte til England etter overfallet på Belgia.

Denne tilstanden av internasjonal uvirksomhet virket svært trykkende på oss. Det var da ganske naturlig for oss at når vi omsider hadde mestret én oppgave, gikk vi løs på en ny med det samme.

for seg denne uheldige situasjonen. Willy Brandt, Wilhelm Böhm og Martin Tranmæll fikk i oppdrag å utarbeide et diskusjonsgrunnlag om "Gjenopprettelse av den sosialistiske arbeiderinternasjonale. Allerede den 28. juli diskuterte den lille krets, etter et innledningsforedrag, det første skriftlige utkastet og hele problemkomplekset. En redaksjonskomite sammensatt av Brandt, Sterner, Böhm og Kreisky fikk i oppdrag å legge fram et utvidet utkast. Etter inngående diskusjoner i den lille krets, som varte et stykke inn i oktober, var tiden inne for å fatte en beslutning. Den 5. november 1943 ble det vedtatt i en plenumforsamling av den store krets, etter en innledning ved Willy Brandt. Dokumentet er for omfattende til å gjengis i sin helhet her. Der heter det:

oppfordre representanter for andre lands arbeiderpartier til å anstrenge seg mest mulig for å samle alle verdens sosialistiske bevegelser i en enhetlig internasjonal.

minimumsprogram, og at de sosialistiske partiers fredsmaal koordineres i de enkelte land.

det praktiske arbeidet i den internasjonale sammenslutningen utarbeides slik at samarbeidet mellom de sosialistiske delegasjonene forberedes så snart som mulig, at de sosialistiske partier i de nøytrale land, først og fremst Sverige og Sveits kan ta stilling til hvor vidt de kan støtte det forberedende arbeidet, at sosialister fra forskjellige nasjoner seg imellom kan danne felles utvalg som i utarbeidelsen av den fremtidige kan holde i live det internasjonale samarbeidets and».

bemerket i Sverige. Stadig flere sentrale svenske politikere holdt foredrag, eller deltok i interne rådføringer hos oss. Fra Sverige fantes det begrensede reisemuligheter til England og USA. Den som kunne fly over frontene og vende tilbake, utførte kontaktoppdrag og informerte vår internasjonale gruppe. Vår venn Gunnar Myrdal tilbrakte i 1943 flere uker i USA. Umiddelbart etter hans tilbakekomst ga han oss en svært realistisk beretning. Nordmennene hadde god kontakt med England, og kunne alltid gi oss viktig informasjon.

Da sekretæren i IGB, I. H. Oldenbrock, og den engelske fagforeningslederen A. Deakins

besøkte Stockholm mot slutten av 1943, talte de for vår gruppe. Ved siden av våre egne forbindelser til våre hjemland fikk vi også intern informasjon om utviklingen i Tyskland. Lederen for de finske sosialdemokrater, Väinö Tanner, hadde besøkt bl.a. Paul Löbe og Karl Renner, via sosialdemokratenes gruppeleder i Andra kammaren, Allan Vougt, fikk vi høre om Tanners taler og inntrykk. Willy Brandt hadde direkte forbindelser til den tyske motstandsbevegelsen, som han forteller om i sin bok "Min vei til Berlin". Da Hans Hedtoft, leder for den danske motstandsbevegelsen kom illegalt til Stockholm i slutten av 1944, fikk jeg anledning til en flere timer lang samtale med ham.

spørsmål, som vi antok ville få stor betydning etter krigen, måtte studeres grundig. Allerede i plenum den 7. juli 1943 ble det besluttet spesielt å utrede de økonomiske, finansielle og kulturelle etterkrigsproblemer. Fritz Tarnow fikk i oppdrag å opprette og lede en studiekrets for det første problemkomplekset, Ernst Paul for de kulturelle etterkrigsspørsmålene.

finansielle etterkrigsproblemer traff en rekke fremragende eksperter sammen. Blant andre den svenske landsorganisasjonens økonomiske rådgiver Richard Sterner, Lars Evensen og Inge Scheflo (Norge), Bruno Kreisky og Josef Pleyl (Østerrike), Irmgard Enderle,

Rudolf Pass og Stefan Szende (Tyskland), Emil Haase (Sudet-tysk), M. Karniol (Polen), Grünbaum og F. Bauer (Danmark), Jiri Jakerle

og Lazy Deutsch (Tsjekkoslovakia) og Fred Kalter (Israel).

foran valget mellom å måtte gå enten den demokratiske eller den kommunistiske vei. Hvordan det skal gå med demokratiet i Europa, avhenger av hva som velges. Dersom de demokratiske maktene ikke vil tape freden, må de, ved siden av å fjerne hitlerismen også ha Tysklands demokratisering som et positivt mål for krigen. En tysk demokratisering kan ikke påtvinges utenfra med bajonetter. Bare det tyske folk kan gjennomføre denne oppgaven, og de nødvendige krefter er for hånden. Etter et militært nederlag vil nazistene bare utgjøre en liten, foraktet minoritet. Selv om en del av deres medløpere vil gå over til kommunistene, vil det store flertall av det tyske folk ønske frihet og demokrati».

demokratiske Tysklands kommunistiske motspillere var i en gunstigere situasjon, de trengte ingen organisert massebevegelse, all den tid de hadde Sovjethæren i ryggen

«Overfor dem er de tyske demokrater isolert fra verdensdemokratiet og dertil baktalt» I den demokratiske verdensoffentligheten ble det sågar ivrig diskutert hvor vidt det tyske folket etter krigen burde innvilges retten til en fri, uavhengig og demokratisk stat. Tarnow fortsetter:

«I steden for dette må det vekkes forståelse for at ved slutten av de militære operasjoner – eller kanskje heller før! – må spørsmålet om kommunisme eller demokrati stå på dagsordenen. Akkurat som de demokratiske stater før krigen ikke så faren, og unnlot å forberede seg i rett tid, kan de etter krigen møte,

og overkjøres av en motstander som politisk er bedre forberedt.»

republikkens økonomiske råd kunne Fritz Tarnow støtte seg til sine egne erfaringer med et sparsommelig demokrati. Han fortalte at under krakket (i 1928) hadde foreslått å ta opp en kreditt på tre milliarder, som kunne sikre et stortilt program for å bekjempe arbeidsløshet. Han møtte ingen forståelse i det økonomiske rådet. Man kalte ham en utopist som ikke forsto at et slikt offer ville knekke den tyske økonomien. Få år senere pumpet Hitler 80 milliarder til opprustningsformål ut av den tyske økonomien, og brukte dem opp.

komitéen, var hvordan man ved en rask gjenoppbygging av det krigen hadde ødelagt, kunne unngå en ny massearbeidsløshet, eller ensidig innrettet nasjonal og internasjonal økonomi, og dertil sikre full sysselsetting. Et vesentlig bidrag i behandlingen av hele problemkomplekset fant man i de detaljert utarbeidede etterkrigsprogrammene fra den norske og den svenske arbeiderbevegelsen. De trengte å utfylles med noe tilsvarende for de sentrale deler av Europa. Spesiell oppmerksomhet ble viet spørsmål rundt inflasjon og deflasjon, sikring av normal levestandard, krav om vitenskapelig forskning, rasjonalisering av landbruket, og øket boligbygging. Tanken om å bygge drabantbyer rundt de tetteste industri- og handelssentra ble diskutert på grunnlag av konkrete forslag. En stor del av drøftelsene tok for seg problemet med å sikre det politiske demokrati gjennom en fellesskapsorientert sosial og økonomisk politikk. Over gjennomsnittet for de tallrike foredrag fra denne komite var den svenske finansminister Ernst Wigforss'

utredninger over temaet «Penge- og kredittvesen etter krigen».

under Ernst Pauls ledelse, utfoldet en omfattende aktivitet. De var så heldige å ha fru Alva Myrdal, den nåværende svenske ambassador i New Delhi blant sine medarbeidere. Øvrige medlemmer var: Franz Oserroth, Otto Friedländer, Ernst Behm og Kurt Stern (Tyskland), Odd Bang-Hansen og Torolf Elster (Norge), Fini Pleyl og Ludwig Schnabel (Østerrike), Fred Kalter og S. Smulowitz (Israel), Marén Jakerle (Tsjekkoslovakia), Tage Lindbom og Nils Ramsten(Sverige) og Heinrich Dittmer fra avholdsorganisasjonen IOGT.

komité for demokratisk gjenreisning, som utviklet planer for å assistere ved en åndelig fornyelse av Tyskland. Vi la stor vekt på å støtte og oppmuntre denne komitéen, da vi anså det for viktig at nazismens sammenbrudd ikke utelukkende ble gjennomført av ensidige og forutintatte representanter for de seirende makter. Alva Myrdal satte oss i kontakt med denne komitéen. Mange tiltak som ble iverksatt både i Sverige og Tyskland etter krigen, kan spores tilbake til vårt samarbeid med den svenske komitéen.

forslag. Ernst Paul og Tage Lindbom, leder for den svenske arbeiderbevegelsens arkiv, la fram et prosjekt for internasjonal bokproduksjon. Alva Myrdal orienterte om de alliertes planer angående kultur. Den tyske pedagogen Ernst Behm holdt et foredrag om reorganisering av folkeskolen etter moderne synspunkter. Otto Friedländer talte om middel- og høyskolars oppgaver i det moderne samfunn. Franz Oserroth behandlet

kulturarbeid blant ungdom og spørsmål om voksenopplæring. Torolf Elster tok for seg påvirkning av den offentlige mening gjennom massepropaganda. Film, presse og kunst så vel som gjennomføring av internasjonale arbeiderreiser ble også drøftet. Mye av det vårt kulturutvalg tok for seg i Stockholm fra høsten 1943 til våren 1944, har satt spor i det praktiske etterkrigsarbeidet.

1942, og til og med da vi hadde samlet mer enn ett års erfaring, håpet vi at krigen snart ville være over. Etter USAs inntreden i krigen og katastrofen ved Stalingrad var det ikke lenger noen tvil om at Hitler-systemet ville lide nederlag. Selv om det forferdelige slakteriet ble mer og mer meningsløst, varte det lenger enn man hadde forestilt seg. Hitler spilte dobbelt eller kvitt med det tyske folk. Terroren i Tyskland og de besatte områdene ble stadig verre og verre. Helt til de siste krampetrekninger av sitt system forsøkte Hitler å utrydde jødene totalt i både i Tyskland, hos Tysklands allierte og i de okkuperte områder. De allierte betalte med sin teppebombing tilbake med renter det Görings Luftwaffe hadde påbegynt da de selv hadde overlegenhet. Stemningen mot Tyskland i de allierte statene, og i sterkere grad også mot det tyske folk, forverret seg mer og mer i 1942. Selv i det nøytrale Sverige skjedde en stemningsendring. I begynnelsen av vår emigrasjon ble vi ikke tatt helt på alvor av våre svenske venner når vi fortalte om Hitlers terror og konsentrasjonsleirer. De grunnleggende anstendige svenskene kunne ikke forestille seg et slikt vanvidd, og mente at vi overdrev. De forsto at vi kanskje hadde blitt utsatt for en del i Det tredje riket, men

tyskerne er jo et kulturfolk, og det vi fortalte kunne ikke være mulig.:-

sannheten ble kjent. Da grev Folke Bernadotte mot slutten av krigen etter forhandlinger med Himmler klarte å befri en del av KZ-fangene, fikk den antityske bølgen også i Sverige et høydepunkt. I avisene fant man reportasjer og rystende bilder av de befriede menneskevrakene,

posisjon. Vi led ikke bare under den forverrede stemningen, som blant våre venner – som kjente og aktet oss – ikke ble rettet mot oss personlig. Verre var det med de forbrytelser som ble begått i det tyske folkets navn. Vi sørget også over de mange ofre for den allierte bombing av tyske byer og industrisentre. Vi sørget over det feilslåtte attentatet av 20. juli, som hadde kunnet forkorte både det tyske folks og den øvrige verdens lidelser, om det hadde lyktes. Vi hadde fått kjennskap til møtene ved Jalta og Teheran, og så med stor bekymring på faren for en fordrivelse av millioner tyskere. Noen av våre venner var villige til å ta risikoen ved å ta seg illegalt inn i Tyskland. To av dem ble tatt da de forsøkte å krysse Øresund, og sendt i konsentrasjonsleir. Tre andre kom fram og fikk fullført sin informasjonsoppgave – men bare én overlevde behandlingen fra Gestapos side,

Ernst Paul, Richard Sterner og Willy Brandt. Avskrifter ble også sendt til styrene i alle sosialistiske partier, og til sentrale personer i

den internasjonale sosialistiske arbeiderbevegelsen på både tysk, svensk og engelsk.

røst mot nazistisk terror. I desember 1943 vedtok vi, etter forslag fra Wilhelm Böhm, ~~En~~ protestresolusjon mot forfølgelsen av de norske studentene. I april 1944 ga vi en erklæring om kamp mot antisemittisme, og bekjente oss som tilhengere av en gjenoppbygging av Israel. På den tid var utryddelseskampanjen kommet langt. I vår uttalelse sto det:

«Arbeiderbevegelsen må, sammen med alle oppriktige demokrater, sørge for at ingen mulighet til å redde jødiske menneskeliv blir forsømt».

I august 1944 æret vi de falne i Warszawa-oppstanden, og sendte en hilsen til de kjempende, som ble skammelig latt i stikken av den sovjetiske politikken.

for Hitler, bærer ikke bare tyskerne alene ansvaret for hans maktovertagelse. En betydelig del av det tyske folk førte fortsatt kamp mot nazi-regimet under svært vanskelige forhold, og disse våre venner ville i morgen være forbundsfeller i oppbyggingen av en ny og fri verden. Willy Brandt betonte at han trodde på «Det andre Tyskland», og arbeidet for et fritt Norge og et demokratisk Tyskland. Samtidig skrev han: *«Vi bekjemper naturligvis ikke vansittartismen fordi den vil straffe forbrytere, vi bekjemper den fordi den er rasepolitikk med motsatt fortegn!»*

også den sterke sudet-tyske

sosialdemokratiske gruppe i Sverige. Beneš nøyde seg ikke med å propagere for sine deportasjonsplaner blant de allierte. Under påskudd om at «bare nazistene» skulle sendes «heim ins Reich», forsøkte han å vinne tilslutning blant tyskere for fordrivelsen. Dessverre fikk han med seg en liten del av de sudet-tyske emigranter. I Sverige samlet en tidligere tillitsvalgt blant sosialdemokratene og den tidligere sekretæren for metallarbeiderforbundet noen karaktersvake folk rundt seg. Disse tyskerne dannet, med støtte fra den u-offisielle tsjekkosllovakiske representasjonen i Stockholm et «Arbeidsfellesskap for tsjekkosllovakiske sosialister» (ACS). Man fristet med hjemreisepass, og truet dem som ikke ville slutte seg til ACS med at de ville bli nektet tilbakereise. I dag kan det høres merkelig ut – men den gang forårsaket slikt forbitrede stridigheter. De sudet-tyske sosialdemokratenes ledelse mente at man absolutt ikke kunne akseptere deportasjon, og var støttet av et stort flertall. Da ACS søkte om opptak i vår internasjonale gruppe, ble de avvist etter anbefaling fra Brandt, Sterner og Karniol.

meldinger fra England om at de forskjellige fraksjonene av de tyske sosialdemokratiske emigrantene —(med unntak av noen vansittartister) hadde blitt enige om grunnleggende forutsetninger, og dertil sto samlet organisatorisk. Vi mottok nyhetene med tilfredshet. I Sverige spurte vi aldri om hvilken retning våre tyske venner tilhørte, det vesentlige var et internasjonalt sinnelag, og tilhørighet til den demokratiske sosialismen. Utviklingen i England styrket oss i vår overbevisning. Vi så i det en viktig forutsetning for at de sosialdemokratiske

emigrantene kunne delta i gjenoppbyggingen av SPD etter krigen.

stilling i Sverige var, kan illustreres med at ved åttiårsjubiléet for grunnleggelsen av den første internasjonale, den 28. september 1944, var, ved siden av den svenske hovedtaler, riksdagsmannen Rickard Lindström, formannen for vår gruppe, Ernst Paul, invitert for å tale på vegne av de utenlandske sosialister. Det var også gledelig at medlemmene av «Den lille internasjonale» ofte ble bedt om å holde foredrag hos svenske organisasjoner, og om å bidra til fagforeningsblader og det vitenskapelige organ «Tiden». Det svenske sosialdemokratiske ungdomsforbundet arrangerte egne kurs for unge sosialister blant emigrantene i sitt studiehem Bommersvik. Også fagbevegelsen inviterte unge utenlandske kolleger til å delta i sine kurs. I 1944 var det i Stockholm en fagforenings-aftenskole med svenske og internasjonale deltagere og foredragsholdere.

aksjoner av stor betydning. På forskjellige vis, og takket være omfattende kontakter, bestrebet medlemmer av vår internasjonale krets seg på å få frigitt politiske fanger. I enkelttilfeller –som Leon Blum, Einar Gerhardsen og Koos Vorrink – lyktes det. Willy Brandt forteller i sin allerede nevnte bok om sine anstrengelser for å forhindre en meningsløs katastrofe i siste øyeblikk i Norge.

spesialambassadør fra Herr Ribbentrop opp i Stockholm, med det oppdrag å arbeide for en snarlig fredsslutning. Den svenske regjeringen avsto å høre ham. Fraksjonsformann Allan Vougtsatte meg i forbindelse med denne utsending fra et terror-regime i sammenbrudd.

Den 6. mars snakket min svenske venn og jeg i timevis om en løsning. Jeg forlangte at Hitler-regimet øyeblikkelig måtte vekk, og at det måtte legges fram en regjeringsliste med navn som Paul Löbe, Carl Severing og de overlevende etter 20. juli. Vi erklærte oss beredt til, på disse betingelser, å sette alle krefter inn for en umiddelbar inngåelse av våpenhvile. Ribbentrop-representanten kunne ikke gå med på noe slikt. Han la til at når det var tid for kapitulasjon, ville man vurdere om man ikke skulle kapitulere for den sterkere fienden – Sovjet-Russland. Jeg svarte: «Da bærer De ansvaret for at undergangen vil følge sin bane» En utførlig gjengivelse av denne samtalen er gjengitt i en annen sammenheng.

arbeid i Stockholm var 1. mai-feiringen i 1945. Etter den massive kunngjøring fra de svenske sosialdemokrater og fagforeninger, hvor de sosialdemokratiske emigrantene for første gang kunne delta offisielt i samlet tropp, samlet flere av oss samme kveld atter i Medborgarhuset. For oss var det den siste internasjonale 1.mai-feiring i Stockholm. Avskjedsstemningen hang over den store salen. Vi visste at krigen snart var over, og at Tysklands og verdens befrielse fra Hitlerregimet var nær. Men vi var også bekymret for hvordan det ville gå i et besatt Tyskland. Hvordan ville det gå med de millioner tyskere som allerede hadde måttet forlate sine hjem, og de andre som skulle fordrives? Denne siste 1. mai-feiringen i Sverige grep oss dypt, og styrket oss i troen på en bedre fremtid. Gunnar Myrdal, allerede den gang konstituert handelsminister talte, dypt beveget. Han takket oss for at vi i de vanskeligste årene hadde forblitt trofaste mot våre idealer, og dermed hadde gitt de mer engstelige et godt eksempel. Det var, hevdet Myrdal, noe storslagent ved den internasjonale

tanke, troen på sosialismen og kjærligheten til friheten, de idéer som hjalp oss å overleve i årene med berøvelse, sjelekvaler og hjemlengsel. De vennskaps- og solidaritetsbånd vi har knyttet i Sverige vil også binde oss sammen i fremtiden. Etter Gunnar Myrdal talte den norske forfatter Sigurd Hoel. I visshet om sitt eget lands frigjøring hadde han oppmuntrende ord til de tyske venner, som for både ham selv og representanter fra andre land hadde fremstått som representanter for et nytt Tyskland. Deretter skjedde noe som tok pusten fra oss. Willy Brandt skulle lese opp vår siste erklæring, hvor hovedpunktet var en takk til Sverige. Da han skulle gå på talerstolen fikk han en beskjed, som han straks ga videre: Hitler hadde flyktet fra sitt ansvar gjennom å begå selvmord!

hensikt?

internasjonale² i praksis å eksistere. Den hadde utført sin oppgave – uten formell oppløsning falt den fra hverandre. Mange av medlemmene var så heldige å kunne reise tilbake til et befridd hjemland. Som de første reiste danskene allerede den 6. mai, nordmennene to dager senere. Disse vennene kunne med det samme sette sine krefter inn i gjenoppbygningen av sine land. Polakker og ungarere hadde atter blitt borgere av frie stater – for hvor lenge?

Wilhelm Böhm ble etter 25 års emigrasjon ungarsk ambassadør i Stockholm, men tok forbitret avskjed da han så sovjetiseringen av sitt hjemland, og døde like etterpå i sitt svenske eksil. Maurice Karniol reiste til Warszawa og forsøkte å hevde seg innenfor det nye regimet – forgjeves. Da vi traff hverandre i Stockholm påsken 1949, svarte han slik på

spørsmålet om hva han mente om Oder-Neiße-linjen: Jeg er født i Lemberg (Lwów/Lvov/Lviv) og kan ikke forstå at nå skal mitt hjem være i Stettin (Szczecin) og Krummhübel (Karpacz) i Riesengebirge!” Alvorlig syk klarte Karniol i 1958, med hjelp av østerrikske venner å få råd til legebehandling i Wien – også han døde forbitret. Østerrikerne hadde, takket være statsmenn som Renner, Schärp og Helmer kunnet gå i tjeneste for et riktig nok utarmet og besatt, men tross alt fritt land. Bruno Kreisky var i stand til, takket være den tillit han hadde oppnådd ved sin deltagelse i kretsen i Sverige, straks å kunne arbeide for Østerrike.

baltiske land måtte bli igjen i Sverige, og er der til denne dag. Vår tsjekkiske venn Jackerle ble, etter flere års tjeneste i sitt lands legasjon satt på gaten, og døde uten å ha fått se sitt hjemland igjen. Tyskerne kunne bare litt etter litt vende tilbake til sitt oppdelte land. Noen få – som ikke tilhørte vår internasjonale gruppe – hadde latt seg ensrette, og kunne bo i Sachsen, i betydningsløse roller. Mange av våre tyske venner måtte gå forskjellige omveier for å komme til Tyskland. Fritz Tarnow fikk mulighet til å medvirke i gjenoppbygningen av tyske fagforeninger i Frankfurt. Sentralstyret for de svenske sosialdemokratene, med Per Albin Hansson i spissen, tok et vennlig farvel med Tarnow, Willi Vogel og meg.

medlemmene i vår internasjonale gruppe, i en tid da våre venner hjemme var utestengt fra verden, kunne samle internasjonale erfaringer

og pleie politiske kontakter på tvers av grenser. En varig gevinst er det hjertelige vennskapet som oppsto mellom de sosialistiske emigrantene og de skandinaviske folk og deres politiske representanter. Det fant et ytre uttrykk i april da Brandt, Kreisky og jeg – ikke som representanter for partier, men som venner – ble invitert til de svenske sosialdemokratenes jubileum, og ble vennlig mottatt av Tage Erlander.

Medarbeiderne i vår internasjonale gruppe vil alltid finne åpne dører i danske, norske og svenske partikontorer og regjeringsorganer.

Den sosialistiske internasjonale, som vi kjemper for å fornye, har utviklet seg fra en europeisk til en verdensomspennende institusjon. U-hjelp – i 1943 fortsatt en dristig tanke – er i dag blitt en selvfølgelighet.

Dessverre inntraff det som nordmennene hadde forsynt med et spørsmålstegn i sitt fredsprogram fra 1942 :» Det vil bli et sentralt spørsmål hvor vidt alliansen mellom England-Amerika og Sovjet vil bestå, oppløses, eller i verste fall avløses av en åpen motsetning» Dessverre inntraff også hva Willy Brandt sammenfattet i setningen: «Det er fare for at krigen kan vinnes militært, men tapes politisk»

Stockholm» sin skyld at den internasjonale politiske utvikling kom til å følge en bane som vi hverken kunne påvirke, eller hadde forutsett. Men man kan ikke undervurdere det fortjenstfulle i de planer og tanker som ble gjort i disse aller vanskeligste av tider.